

UN NOU DOMENIUL SUB INCIDENTĂ A LEGII PENALE ROMÂNE - MANIPULAREA GENETICĂ

*Avocat Nistor Andreea
Baroul București*

În literatura de specialitate s-a constatat că criza ecologică generală, revoluția viului (în frunte cu decriptarea genomului uman, apariția clonării reproductive și terapeutice și generalizarea biotehnologiilor) ca și mondializarea economico-socială sunt fenomene ce marchează profund și determinant condiția umană în secolul al XXI-lea¹.

Omul se vede supus unui dublu impact de sorginte biologică, unul exterior, care îi reevaluează statutul de specie între specii din perspectiva ecologică, inter-relațională, și altul interior, la nivelul genomului, care revoluționează statutul său genetic. Întrebărilor tradiționale: "cine suntem noi?" și "de unde venim?" se adaugă în acest fel o alta, la fel de importantă: "încotro ne îndreptăm?".

Tocmai de aceea evoluția societății contemporane în prezent este caracterizată prin recurgerea din ce în ce mai serioasă la respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale în ceea ce privește protecția mediului. Iar în acest domeniu dreptul penal prin intermediul instrumentelor care îi stau la dispoziție - cele mai aspre dintre sancțiunile juridice - poate constitui un instrument eficient de garantare a respectării acestor drepturi, câmpul de acțiune a legii penale lărgindu-se pe măsură. Este o realitate firească în condițiile în care dreptul trebuie să țină pasul cu realitățile sociale și să le asigure o reglementare potrivită .

Incidența dreptului penal în domeniul de interes este justificată în condițiile în care omul este beneficiarul dreptului la mediu sănătos dar este în același timp și cel care produce daunele cele mai importante factorilor de mediu.

În România, până în anul 2004, domeniul ingineriei genetice a scăpat reglementării penale. Această realitate se datorează fără îndoială împrejurării că tehnologia medicală nu este îndeajuns de dezvoltată în țara noastră astfel încât practicile de manipulare genetică la om să fie în mod real posibile. Pe de altă parte, în condițiile actuale, este oricând posibil importul de infrafracționalitate, acest domeniu nefiind nici el sustras acestei posibilități.

În Codul penal publicat în M. Of. nr. 575/2004, care va intra în vigoare la un an de la data publicării infracțiunile care afectează dreptul fundamental al omului la un mediu sănătos prin periclitarea diversității biologice figurează printre incriminările din partea specială.

Astfel, în chiar primul titlu al părții speciale s-a inserat un capitol al IV -lea cu titlul: "Crime și delictive privind manipularea genetică" în cuprinsul căruia sunt incriminate următoarele fapte: art. 193: Alterarea genotipului; -art. 194 Utilizarea periculoasă a ingineriei genetice; art. 195 Crearea ilegală de embrioni umani și clonarea. Ceea ce a ne propunem să facem în prezentul material nu este decât o conturare a situației premisă a infracțiunilor privind manipularea genetică și nu o indicare a tuturor fațetelor pe care acest fenomen le poate îmbrăca atât din punct de vedere etic, cât și juridic, aceste împrejurări fiind deja relevate în literatura de specialitate².

Infracțiunile privind manipularea genetică se înscriu, din punctul de vedere al obiectului juridic generic în cadrul infracțiunilor contra persoanei, în mod specific, normele de incriminare nou create fiind îndreptate împotriva dreptului fundamental al omului la un mediu sănătos. Afirmăm aceasta întrucât mediul, pentru a putea fi considerat sănătos trebuie ca mecanismele sale de funcționare și autoreglare să fie circumscrise principiilor fundamentale ale dreptului mediului. Între acestea, enunțate de art. 3 al Legii nr. 137/1995, Legea mediului, se înscrie și cel al conservării biodiversității și a ecosistemelor specifice cadrului biogeografic național.

Conservarea biodiversității este un obiectiv fundamental al protecției mediului și urmărește să mențină la nivel durabil resursele naturale, atât pe cele renovabile, cât și pe cele care nu au această caracteristică.³

Potrivit Strategiei mondiale a UICN, conservarea presupune:

¹ M. Dușu, *Tratat de dreptul mediului*, Editura Economică, București, 2003, vol.I, pag. 19. 1

² Gh. Scripcaru, V. Astărăstoae, A. Ciucă, C. Scripcaru, *introducere în biodrept*, Editura Lumina Lex, București, 2003, Lee M. Silver, *Clonarea umană un șoc al viitorului*, Editura Lider, 2002.

³ M. Dușu, *Tratat, op. cit.*, vol.I, pag. 86

- 1) menținerea proceselor ecologice esențiale și a sistemelor care reprezintă suportul vieții;
- 2) prezervarea diversității genetice;
- 3) realizarea utilizării durabile a speciilor și ecosistemelor.⁴

După cum se observă, între parametrii biodiversității se înscrie și prezervarea diversității genetice. În contextul intervenției abuzive asupra genomului uman există riscul limitării acestei biodiversități și, implicit, al afectării dreptului fundamental al omului la un mediu sănătos. De aceea asigurarea diversității genetice constituie, din punctul nostru de vedere, o componentă a dreptului fundamental amintit, în consecință obiectul juridic specific crimelor și delictelor privind manipularea genetică este reprezentat de relațiile sociale care se formează în legătură cu ocrotirea sa.

Pentru ca respectarea acestui drept fundamental să fie garantată și pentru ca el să fie în același timp și un instrument eficient de protejare a mediului s-a considerat că cea mai bună soluție ar consta în ancorarea sa în cadrul drepturilor omului universal recunoscute la viață, sănătate, viață privată, în drepturile de acces la informație, etc.

Chiar dacă nu există unitate de opinii în legătură cu denumirea sa⁵, se acceptă că dreptul la mediu sănătos este unul dintre drepturile fundamentale ale omului cuprinse în generația a treia⁶, aceea a drepturilor de solidaritate.

Noțiunea de drept la un mediu sănătos este destul de nouă, iar dreptul a intrat de curând în catalogul drepturilor fundamentale ale omului fiind conturat mai ales la nivel internațional și mai puțin la nivel național sub impulsul realităților economico-sociale și juridice care se apreciază că evidențiază acuitatea și semnificațiile majore ale unui asemenea drept⁷. Se poate astfel afirma că dacă dreptul mediului decurge din interesul comun al umanității, acest interes se reflectă în drepturile recunoscute individului⁸.

De altfel, se apreciază că dreptul la un mediu sănătos, în condițiile agravării deteriorării mediului, capătă o poziție primordială alături de alte drepturi, printre care se numără dreptul la dezvoltare, dreptul la mediu social adecvat prin lupta împotriva terorismului, criminalității și drogurilor, dreptul la pace și securitate⁹.

În România în Constituția din 1991, în forma sa inițială, nu era reglementat un drept la mediu sănătos, dar în art. 134 alin. 2 lit. e) și f) au fost prevăzute îndatoriri ale statului cu privire la refacerea și ocrotirea mediului înconjurător, la menținerea echilibrului ecologic și pentru crearea condițiilor necesare pentru creșterea calității vieții. Această nerecunoaștere expresă a dreptului la mediu era acoperită de art. 5 din Legea protecției mediului nr. 137/1995 care precizează că: "statul recunoaște tuturor persoanelor dreptul la un mediu sănătos". prin Legea de modificare a Constituției s-a procedat la introducerea în Legea fundamentală a art. 33¹ (devenit 35 în urma renumerotării prin republicare) în conformitate cu care: "Statul recunoaște dreptul fiecărei persoane la un mediu înconjurător sănătos și echilibrat ecologic.

Statul asigură cadrul legislativ pentru exercitarea acestui drept. Persoanele fizice și juridice au îndatorirea de a proteja și ameliora mediul înconjurător."

Iată, deci, că și România s-a alăturat grupului statelor care consacră expres un drept fundamental al omului la un mediu sănătos, aceasta datorită recunoașterii faptului că protejarea mediului nu mai este doar un subiect a modă ci o necesitate certă, mai ales prin prisma alinierii legislației noastre la cerințele dictate de perspectiva integrării europene.

În concret, se poate ajunge la încălcări flagrante ale dreptului fundamental al omului la un mediu sănătos, mai ales sub aspectul asigurării respectării biodiversității și al celui al dreptului la viață al generațiilor viitoare în condițiile în care se poate realiza intervenția asupra genomului uman și la clonarea indivizilor.

În prezent se practică o discriminare la angajare pentru cei care suferă de maladii decelabile clinic: Alzheimer, epilepsie¹⁰. În viitor aceste maladii ar putea fi evitate prin selecționarea încă din

⁴ Al. Kiss, D.Shelton, Manual of European Environmental Law, Cambridge, 1993, pag 363

⁵ Gheorghe Iancu, Drepturile fundamentale și protecția mediului, Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 1998, pag. 165-172.

⁶ Ion Diaconu, Drepturile omului în dreptul internațional contemporan, manual, Editura Lumina Lex, București, 2001, pag. 315.

⁷ M. Dușu, Tratat, op. cit., 2003, vol. 1, pag. 219.

⁸ Al. Kiss, Droit international de l'environnement, Pedone, Paris, 1989, pag. 20.

⁹ Marilena Uliescu, Consacrarea dreptului la mediu în Constituția României, în Palatul de Justiție, nr. 4/2003, pag. 3.

¹⁰ Vladimir Beliș, Marius Gangal, Cadrul juridic și deontologie al practicii medicale, Editura Viața Medicală Românească, București 2002, pag. 199.

viața intrauterină a celor care le prezintă. Pe de altă parte Declarația pentru Genomul Uman adoptată în cadrul Asociației Medicale Mondiale la Marabella în Spania 1992 atrage atenția asupra posibilității fundamentării unor discriminări viitoare pe baza cunoașterii hărții genetice, mai ales în domenii ca cel al asigurărilor, și recomandă instituirea unor măsuri de protecție împotriva acestora care ar putea să conștie în crearea unei tehnologii unitare și acceptată unanim, ieftină și ușor accesibilă, abilitatea de a refuza consultul genetic, precum și confidențialitatea absolută asupra rezultatelor consultului.

Introducerea în codul penal a acestor incriminări este, fără îndoială, efectul observării realității contemporane, dar și al ratificării de către România a unor instrumente juridice internaționale cu incidență în materie.

Astfel, se poate vorbi, de exemplu despre Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, Convenția privind drepturile omului și biomedicina din 04/04/1997, ratificată de către Parlamentul României.¹¹

În chiar preambulul său se precizează că statele membre ale Consiliului Europei, celelalte state și Comunitatea Europeană, semnatare ale convenției, având în vedere și alte instrumente juridice internaționale cu incidență în domeniul drepturilor omului, între care se numără în mod firesc și Declarația Universală a Drepturilor Omului, proclamată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la data de 10 decembrie 1948, considerând că țelul Consiliului Europei este să realizeze o uniune mai strânsă între membrii săi și că unul dintre mijloacele pentru atingerea acestui țel este apărarea și dezvoltarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, conștiente de rapida dezvoltare a biologiei și medicinei, conștiente de actele care ar putea pune în pericol demnitatea umană printr-o folosire improprie a biologiei și medicinei, afirmând că progresele biologiei și medicinei trebuie utilizate în beneficiul generațiilor prezente și viitoare, subliniind necesitate a unei cooperări internaționale pentru ca umanitate a în întregime să beneficieze de aportul biologiei și medicinei, recunoscând importanța de a promova o dezbatere publică asupra întrebărilor puse de aplicațiile biologiei și medicinei și asupra răspunsurilor care trebuie date, au decis să adopte convenția.

După precizarea faptului că s-a procedat la adoptarea convenției pentru protejarea demnității și identității ființei umane și pentru garantarea oricărei persoane, fără discriminare, a respectului față de integritatea sa și a celorlalte drepturi și libertăți fundamentale față de aplicațiile biologiei și medicinei, se procedează la identificarea principiilor care trebuie să stea la baza acestei activități, principii care vor avea rolul de a ordona inclusiv legislația penală din domeniul de interes. Se numără între aceste principii: înțietatea ființei umane, accesul echitabil la îngrijirile de sănătate, respectarea normelor de etică medicală în materie care să aibă în vedere asigurarea unui consimțământ informat și conștient.

Normele de bioetică în domeniul geneticii au în vedere nediscriminarea unei persoane pe motivul patrimoniului sau genetic, interzicerea intervenției asupra genomului uman în alte scopuri decât din motive preventive, diagnostice sau terapeutice sau dacă are drept scop introducerea unei modificări în genomul descendenților. În ceea ce privește cercetarea pe embrioni in vitro convenția stabilește că atunci când aceasta este permisă - de lege, va trebui să asigure o protecție adecvată a embrionului; că este interzisă crearea de embrioni umani în scopuri de cercetare.

După cum se poate observa, noua reglementare din Codul penal din 2004 asigură punerea în practică a prevederilor convenției ratificate de Parlamentul României prin incriminare a unor comportamente de natură să contravină regulilor stabilite de aceasta și, implicit ordinii de drept naționale. Iată, deci, din acest punct de vedere dreptul penal și-a lărgit aria de reglementare prin intermediu unei convenții internaționale - izvor indirect asupra unui nou domeniu al vieții sociale.

Întrucât a fost observat puternicul impact negativ pe care tehnicile de manipulare genetică îl pot produce asupra dezvoltării societății umane în viitor, în așa fel încât răspunsul la întrebarea: "încotro ne îndreptăm?" nu mai este foarte ușor de dat. În aceste condiții, incriminarea faptelor care se circumscriu acestui fenomen punând în pericol asigurarea pe viitor a biodiversității speciei a intrat în atenția legiuitorului penal în scopul garantării prin intermediul mijloacelor specifice a respectării normelor de bioetică stabilite în domeniu care au devenit norme de biodrept.

¹¹ Publicată în M. Of, Partea I 11f. 103 din 28/0212001. 6